

De Batakkers en het schaakspel

Eén van de raadselen uit de historie van het schaakspel is het schaakspel van de Batakkers, een etnische bevolkingsgroep in Noord Sumatra, met een eigen taal. In 1904 schreef Armin van Oefele het boek "Das Schachspiel der Bataker" waarin hij de affiniteit van dit destijds zeer primitieve volk met het schaakspel besprak. Van Oefele ziet het Batakse schaakspel, met enkele afwijkende regels van het ons bekende spel, als een voortzetting van het oorspronkelijke schaakspel Chaturanga. De Batakkers speelden echter ook het spel volgens onze regels, en waren daarin zeer bedreven.

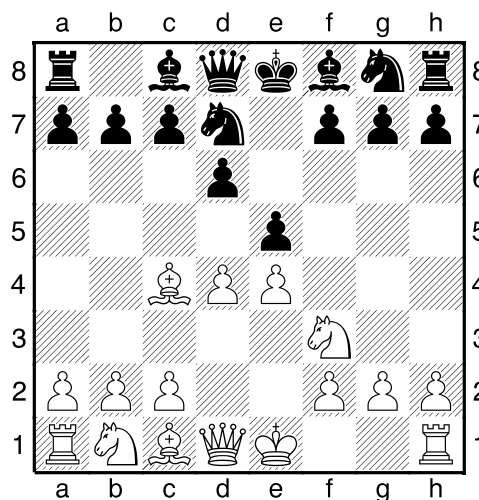

De latere wereldkampioen Max Euwe heeft naar aanleiding van een bezoek aan het toenmalige Nederlands-Indië in 1930 uitgebreid geschreven over het schaakspel van de Batakkers, waarvan de kracht hem positief had verrast. Ik zal hier proberen zijn gevolgtrekkingen samen te vatten.

De goede schakers komen als het ware zo uit de kampong, spreken hun eigen dialect en slechts gebrekkig Maleisisch en kunnen niet lezen noch schrijven. Het zijn echte natuurschakers, waarvan de kracht uitsluitend op routine is gebaseerd. Opmerkelijk genoeg vertoont hun speelstijl veel overeenkomst met die van de Europese speler. De Batakker kent geen theorie van zwakke velden, dan wel van goede en slechte lopers maar voelt het belang van deze kenmerken aan en richt daar zijn spel op in.

Evenmin zijn Batakse spelers op de hoogte van de openingstheorie. Sterke positie spelers als de Batakkers hebben vele pagina's parate openingstheorie ook niet nodig maar het is wel nuttig de tactische problemen in de opening te kennen. Vooral met zwart is de Batakse natuurspeler daarom kwetsbaar voor kleine ongelukjes in de opening. Een populaire opening onder deze spelers is de Philidor verdediging **1.e4 e5 2.♘f3 d6** die in de handen van de Batakker een geducht wapen is. Er zijn echter wat tactische voetangels die men zich met een half uurtje studie eigen kan maken.

Met moet bijvoorbeeld weten dat na **3.d4 ♗d7 4.♙c4**

de voor de hand liggende zet 4...e7? niet goed is (4...c6) omdat 5.dxe5 dxe5 (5...dxe5 6.♖d5 wint een stuk) 6.dxe5 dxe5 7.♖h5 een pion wint bij betere stelling . Een Batakker koos in een seance tegen Euwe deze voortzetting en stond zodoende meteen hopeloos. Maar wist nog wel een toreneindspel te bereiken dat slechts met de grootst mogelijke moeite kon worden gewonnen. Als de Batakse speler de opening goed doorkomt is het volgens Euwe onbegonnen werk hem op positionele finesses te vangen. hun intuïtieve inzicht verhindert dat. De zwakke plek in hun spel zijn de complicaties die een concrete berekening vereisen (die de positionele intuïtie weerspreekt) omdat tactische "toevalligheden" op de voorgrond treden. Het eindspel spelen ze juist weer erg goed wat opmerkelijk is omdat daarbij de exacte berekening van de mogelijkheden belangrijk is. En men moet dus concluderen dat ze beschikken over een set van kenmerken in het eindspel die wij niet kennen waarop ze hun beslissingen baseren. De hoop van Euwe was dit raadsel te kunnen ontsluiten door een aantal Batakse spelers bij een volgende ontmoeting een aantal eindspelen voor te leggen en hun ideeën te ontsluiten. Kennelijk is het daar niet meer van gekomen...

Dat er sterke spelers onder de Batakkers waren was ook in Nederland bekend. In de vroege 20e eeuw was de beste schaker van het regentschap Tanah Karo in de provincie Noord Sumatra Si Narsar, die de Capablanca van de oostkust werd genoemd en ook regelmatig simultaans gaf. De Sumatra-post meldde op 05-02-1914 meldde dat Si Narsar naar Tanah Karo was teruggekeerd. En de verslaggever sprak er zijn twijfel over uit of Si Narsar nog wel de beste speler was. Er was één speler tegen wie hij niet de strijd wilde aangaan, maar waarom niet ? Maar Si Narsar had de reputatie en een maand later wordt geschreven dat de in Londen gevestigde Nederlandse speler Rudolf Loman overwoog naar Java te komen om met Si Narsar te spelen en enkele simultaans te geven, mits de kosten voor zijn reis a raison van 2.500 gulden zouden kunnen worden ingezameld.

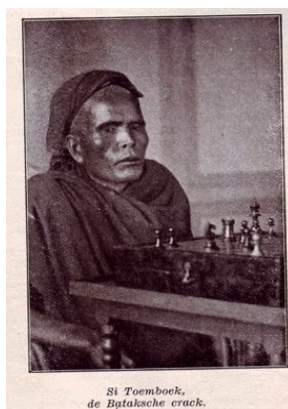
looft zeer interessant te worden, wjl de bekende schaakkoning Si Narsar uit de Oostelijke Karolanden er voor het eerst zich zal meten met de twee jonge sterren uit het Westelijke Karoland, Si Toemboek en Si Ngoekoem.

Dezelfde krant schrijft op 24-07-1916 dat er een schaaktoernooi zal komen waar 10 van de beste spelers van Tanah Karo zullen spelen. De beroemde Si Narsar zal het onder meer opnemen tegen twee sterke spelers uit het westen van Tanah Karo Si Toemboek en Si Ngoekoem.

Si Narsar geslagen !
 Men meldt ons uit Kaban-Djahé, dat in den namiddag van den 1sten Augustus, den dag van de tentoonstelling — (toen onze verslaggever al weer de thuisreis ondernomen had)—Si Narsar nog een partij schaak speelde met een der sterren uit de Westelijke Karolanden, Si Toemboek, van Bintang Maria, en door dezen op schitterende wijze geslagen werd.
 Dit is naar wij meenen de eerste keer, dat Si Narsar een partij schaak verliest.
 Si Toemboek is thans no. 1, Si Narsar no. 2 en Si Rantjap, van Koeta Boeloeh, die eveneens aan den wedstrijd deelnam, no. 3.

Op 04-08-1916 meldt de Sumatra-post sensationeel nieuws, op 1 augustus 1916 is in Kabanjahe Si Narsar verslagen door Si Toemboek Sinoelingga, uit Bintang Meriah, Si Toemboek won het toernooi, Si Narsar werd tweede en Si Rantjap uit Koeta Boeloeh derde. De verslaggever miste de ontknoping van de partij tussen de twee eerst geëindigden omdat hij al naar huis was gegaan...

De vraag blijft hoe de oorspronkelijke bewoners van Tanah Karo schaken hebben geleerd die de verslaggever zich dan stelt kan hij niet met zekerheid beantwoorden . Het vermoeden is dat zij het internationale schaakspel hebben overgenomen van de Portugezen.

De Batakkers zijn volgens Euwe geboren schaakspelers, beoefenen het spel vanaf hun jeugd en hebben veel gelegenheid tot spelen omdat in hun cultuur de vrouw al het werk doet (!).

Euwe heeft zijn inzichten opgedaan tijdens twee seances die hij gaf in Medan tijdens zijn rondreis in de zomer van 1930. Hij heeft daar ook met een aantal Batakkers gesproken om inzicht te krijgen in hun achtergrond en kennis als schaker. Het directe gevolg van zijn partijen met de legendarische Batakse speler Si Toemboek.

In “Mijnheer Caïssa” het boek wat Max Euwe schreef over zijn schaakherinneringen komt hij uitgebreid terug op zijn ontmoeting met Si Toemboek.

Ir. J. F. Lantzius	(wit)	0 — 1	dr. Euwe (zwart)
Basoeki	(wit)	0 — 1	dr. Euwe (zwart)
dr. A. Meurs	(zwart)	0 — 1	dr. Euwe (wit)
Si Toemboek	(wit)	$\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$	dr. Euwe (zwart)
Si Hoekoem	(zwart)	0 — 1	dr. Euwe (wit)
Si Prang	(wit)	0 — 1	dr. Euwe (zwart)
		$\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$	

In Medan vonden tijdens het bezoek van Euwe twee seances plaats, een simultaan seance, en een kloksimultaan aan 6 borden. Aan beide evenementen deden drie Batakse spelers mee en Si Toemboek maakte in beide gevallen remise. In de kloksimultaan in het Grand Hotel als enige. De overlevering van de Batakkers over deze heldendaad voegt nog wat interessante details toe aan het verhaal. De Batak-kampioen was een eenvoudige Indonesische boer die tijdens de kloksimultaan een tolk bij zich had want hij sprak alleen zijn eigen dialect en kon lezen noch schrijven. Hij kwam de zaal binnen in zelf geweven kleding en op blote voeten. Want men had geprobeerd om hem voor deze gelegenheid schoenen aan te meten maar het bleek dat zijn voeten daar te breed voor waren. Het was doodstil in de zaal toen Euwe rond middernacht remise voorstelde.

Dat volken die een eenvoudig en primitief bestaan leven fysiek kunnen uitblinken is niet vreemd maar dat er sterke schakers uit voort kunnen komen, dat is een grote verrassing. Volgens Euwe speelde deze Si Toemboek sterker dan alle aanwezige Europese schakers in Medan.

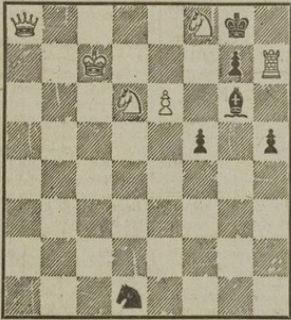
Diens speelkracht intrigeerde Max Euwe en hij nam het initiatief om een gesprek met Si Toemboek te regelen, uit nieuwsgierigheid hoe deze Batakse spelers over schaken dacht, over strategie en planning. Het resultaat was onverwacht. Bij een teststelling vond de Batakker zonder probleem de

beste zet maar kon niet uitleggen waarom. Zijn antwoord op de vraag was : “Omdat dit de goede zet is”. In een stelling met een goede en een slechte looper gaf hij direct zijn voorkeur voor de goede looper aan. De conclusie kon alleen maar zijn dat de Batakse schakers een goede intuïtie hebben ontwikkeld voor het positiespel. De intuïtie die hen bewaakt om grote fouten te vermijden. Euwe heeft zich vervolgens de afwijkende oorspronkelijke regels van het Batakse spel laten uitleggen en speelde twee partijen tegen respectievelijk Si Toemboek en Si Prang. Van eerstgenoemde verloor hij, en de andere partij wist hij in het eindspel te winnen. Waar de latere wereldkampioen heel tevreden mee was.

SCHAKEN.

Tot mijn schrik bemerk ik, dat in plaats van het door mij bedoelde probleem een vierzet van Dedrie geplaatst is, die op onverklaarbare wijze door mij verwisseld is met het reeds uitgezochte exemplaar. Ik bied de oplossers mijn excuses aan. De oplossing van die vierzet is: Kc2, met de dreiging Lg2, c5, Db3, e4, Db6†. Na Kd5 volgt Kc3, g5, Db5†, c5, Db7†. Na Ke4 kan Db1, Ke3, Lg2, Kf2, Dd2†. De oplossing van het probleem van Bettmann is: Kc3. Het ontpenningsthema wordt veranderd in cross echeck: Dc5†, Te4†.

M. Havel.
Prager Presse 1928.

Wit begint en geeft mat in 3 zetten.

Wit: Kc7, Da8, Th7, Pd6 en f8, pi e6. Zwart: Kg8, Lg6, Pd1, pi f5, g7 en h5.
Het Octobernummer van het Tijdschrift brengt: Euwe onder de Batakkers. Hierbij een staaltje van den strijd.

Si Toemboek.	Dr. M. Euwe.	Pf5:	22	gf5:
d4	1	Dc2	23	Df6
e8	2	Ld3	24	Tfd8
c4	3	Ke2	25	Ld2:
Pc3	4	Kd2:	26	Td6
a8	5	Tg1†	27	Kf8
b8	6	Dc8	28	f4
d5	7			

Combinatoir gespeeld.

Lb2	8	De7
Pge2	9	Pbd7
Pd4	10	Pe5
Dc2	11	c5

Zwart besluit tot een pionoffer en speelt op aanval.

dc6:	12	bc6:
------	----	------

Na Pc6: speelt wit 0-0-0 en staat zeer sterk.

Pe4:	13	Pe4:
De2:	14	Tb8
Pb5	16	c5
Dh1	17	Lf5
gf3:	18	Pf8†
Te2	19	Lb2:
Td2	20	Lg7
		a6

Ook Ld3 schijnt niet beter voor wit.

Pd6:	21	Lc8
------	----	-----

Wit verliest de kwaliteit, maar krijgt 2 pionnen en opent zwart's koningsstelling.

Pf5:	22	gf5:
Dc2	23	Df6
Ld3	24	Tfd8
Ke2	25	Ld2:
Kd2:	26	Td6
Tg1†	27	Kf8
Dc8	28	f4

Een onaangename verrassing.

Df6:	29	fe3†
Ke3:	30	Tf8:
Lc2	31	Te8†
Le4	32	Tb6

Er dreigt nu f5.

Tg5	33	Tb3†
Kf4	34	Ta3:

Eenvoudiger Tc8.

Tc5:	35	h6
Td5	36	Ta2

Hier moest Te7 en Ta7.

Td6	37	h5
h4	38	a5
Ta6	39	a4
Kg5	40	Ke7

Kf6 gaf winstkans voor wit.

c5	41	Tc2
Ta7†	42	Kd8
Ta8†	43	Ke7

Remise door eeuwig schaak.

Dr. P. FEENSTRA KUIPER.

Ruim twintig jaar later heeft de Deense journalist Karl Eskelund de Batakse schakers bezocht. Hij werd door zijn gids Tambubolan voorgesteld aan twee mannen die er uitzagen als schaapherders uit een Balkanland. De oudste was Si Toemboek, de man die tegen de Nederlandse wereldkampioen heeft gespeeld aldus Tombubolan. Zijn verhaal werd nog altijd als een glorieus wapenfeit van de Batakse geschiedenis aan volgende generaties doorgegeven.

En Euwe vond dat deze onbekende Indonesische boer grootmeester had kunnen worden, als hij de kans had gekregen het schaakspel te studeren.

Gerard Welling